

Tekst je nastao za potrebe izložbe *Transformatorijum* Rene Rädle i Vladana Jeremića u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine, 4. juna - 4. jula 2021. godine.

Izrada Transformatorijuma

Maja Ćirić

Izložba *Transformatorijum* predstavlja drugu smotru radova Rene Rädle i Vladana Jeremića u okvirima Muzeja savremene umetnosti Vojvodine (MSUV), gde su pre dvanaest godina samostalno izlagali svoje heterogeno „situacionističko” *Psihogeografsko istraživanje*,¹ nastalo u prvom periodu njihovog zajedničkog stvaralaštva, od 2002. do 2009. godine. Godinama unazad, svoj rad ostvaruju, izlažu i pozicioniraju kao intervenciju u javnom prostoru izvan tradicionalnih umetničkih institucija, ali i u okviru njih, prevashodno na inicijativu umetničkih udruženja. Potrebu za saradnjom sa javnim institucijama potkrepljuje njihova celokupna praksa, iako primarno orijentisana ka društvenoj transformaciji, jer se oni, pre svega, služe umetničkim sredstvima i instituciju umetnosti sa svim njenim izlagačkim i diskurzivnim kanalim koriste kao platformu kako bi došli do različitih zajednica i posredovali sopstvenu angažovanu umetnost.

Sa ovim samostalnim nastupom u MSUV, Rena i Vladan ostaju dosledni sopstvenoj metodi preoblikovanja političkih pozicija u umetničku formu i obratno, testirajući je kroz ponuđen model za kritiku kao poziv publici da i ona to učini. Na precizno osmišljenoj postavci koja prikazuje materijalne ostatke njihove „transformativne prakse”,² predstavljen je izbor iz njihovih delovanja u periodu od 2013. do 2019. godine, s ciljem da se višestruko testira i procenjuje. U tom smislu, *Transformatorijum* je i jedan vid test-radionice kojom se zastupaju njihova znanja i prakse, a čine je umetnički i drugi materijali nastali za potrebe njihovih ranijih intervencija u javnom prostoru.

Postavka se sastoji od tri celine. U prvom delu se mogu videti video snimci koji svedoče o akcijama izvedenim u Norveškoj, Hrvatskoj, Albaniji, Srbiji, Severnoj Makedoniji, Austriji, Italiji i Estoniji, dok se u drugom delu nalazi depo „transformativnih oruđa” uz pomoć njih su Rena i Vladan ispitivali upotrebnu vrednost umetnosti. Treću celinu čini instalacija sa klupama u javnom prostoru parka između Muzeja Vojvodine i MSUV, dizajnirana za Park Stara Trešnjevka u Zagrebu 2018. godine i prenesena u Novi Sad posebno za ovu izložbu.

¹ Kustoskinja izložbe *Psihogeografsko istraživanje* bila je Gordana Nikolić, a tekstove u katalogu su, pored nje, napisali Sezgin Boynik i Suzana Milevska. Videti katalog izložbe: Rädle & Jeremić, *Psihogeografsko istraživanje*, MSUV, Novi Sad, 2009. Dostupno i na: https://issuu.com/vladanrena/docs/psychogeographical_research

² Ovaj pojam sami umetnici koriste da bi opisali svoju praksu. Pritom, treba napomenuti i to da transformacija nije isto što i mutacija, jer podrazumeva prosvetljenje, tj. kvalitativnu promenu iz jednog stanja u drugo.

Široko postavljena transformativna praksa Rene i Vladana dotiče se različitih problema i geografskih lokacija, na primer, borbe radnika u kulturi u Oslu za drugačije kulturne politike (*Kotrljajuća učionica*, Oslo, 2019) ili u Tirani, protiv rušenja Nacionalnog pozorišta (*Ponovo u Pariskoj komuni*, Tirana, 2019); istorije radničkog pokreta u Norveškoj i današnjih društvenih borbi u toj zemlji, od ekoloških do romskih (*Crvena zima*, Levanger, 2014); položaja rudara u Srbiji (*Radnički kolektiv*, Bor, 2013); položaja migranata i migrantskih borbi, te nepravdi i nade u tom kontekstu (*Lomljiva prisutnost*, Beograd, 2016. i Grac, 2018); umetnika kao radnika i uslova rada u kulturi (*Didaktički crteži*, Bukurešt, 2013. i Trondhajem, 2015; *Potencijali za militantno stvaralaštvo*, Rijeka, 2017); nehumanih uslova fabričkog rada na periferiji neoliberalnog kapitalizma (*Gluve cipele*, Palermo, Bitola, 2018); oživljavanja postindustrijskog okruženja (*Abeceda Željezare*, Sisak, 2015); prostora grada i klasnog pitanja (*Trešnjevački motivi*, Zagreb, 2018. i *Stvarna borba, lažna imanija*, Talin, 2016).

Na osnovu izloženog, lako se mogu uočiti trase nomadskih tragova Rene i Vladana u različitim lokalnim okruženjima, kao i njihovi pokušaji angažovanja raznorodne publike. Međunarodna putanja njihovih društvenih zahvata ukazuje na pitanja rada kao na univerzalno prisutnu problematiku. Međutim, delovanje Rene i Vladana može se odrediti kao ambivalentno jer je, sa jedne strane, ostvareno u realnim radničkim borbama u kojima učestvuju, dok oni sa druge strane deluju unutar sveta umetnosti. Pritom, oni su poput istaknutog umetnika Thomasa Hirschorna razvili i veštine međuljudskih odnosa i artikulacije lokalno specifičnih političnosti, a tom spisku potrebno je dodati i njihove postproduksijske umetničke veštine.

Model za procenu transformativnosti

Ova postavka nije samo zbirka autonomnih umetničkih radova, nego i celina sačinjena od materijalnih ostataka intervencija i praksi koje su Rena i Vladan ostvarili. Jedinstvenost *Transformatorijuma* proističe i iz toga što su Rena i Vladan razvili poseban ideogram kao alat za procenjivanje učinaka njihove prakse.³ Na osnovu ponuđenog modela može se ispitati stepen transformativnosti određenog umetničkog postupka, imajući pritom u vidu da data intervencija istovremeno može biti smeštena u trima oblastima društvene borbe: ideološkoj, ekonomskoj i političkoj. Model je zamišljen tako da može da se primeni i na prakse drugih autora, ali i u danas aktuelnim društveno-političkim situacijama. Sastoji se od mikro- i makroideograma koji ilustruju transformativnost, a mogu da se dodele pojedinačnim radovima u zavisnosti od nivoa transformativnosti postignutog u određenom polju.

³ Diskusiju o modelu za procenu transformativnosti sam, kao kustoskinja, vodila sa Renom i Vladanom tokom pripreme izložbe. Ona je ujedno i okvir za posredovanje njihove kompleksne postavke publici, od koje se očekuje participacija.

Ideogram na početku izložbe približava publici princip koji Rena i Vladan primenjuju u svojoj umetničkoj praksi. On prikazuje trodelnu, trigonalno orijentisanu cev koja kreće iz centra autonomne umetničke prakse i predstavlja uticaje ekonomskih, ideoloških i političkih uslova. Ova cev je mesto transformacijskog procesa odnosno filtriranja i preobražaja koji se događa kada umetnička autonomija dođe u dodir sa drugim okruženjima. Nakon izlaska iz transformacijske cevi, umetničke prakse se pretvaraju u (neumetničku) intervenciju i zauzimaju sopstveno mesto u konkretnoj društvenoj borbi, intervenišući u njoj. Sve prakse unutar cevi – a postoje po dva ideograma u svakoj od njih – procenjuju se u zavisnosti od toga šta je urađeno da bi se došlo do potpunog odbacivanja početne autonomne umetničke forme. Umetnici su za svaki stepen predložili kriterijume. Na primer, ako se tokom prolaska kroz ideološki deo cevi artikuliše samo novi jezik, biće dostignut prvi stepen transformacije. U ekonomskom polju procenjuje se nivo odbacivanje tržišta i pronalaska upotrebne vrednosti. Ideogrami, dakle, nude alatke za procenu svakog rada, što znači da radovima možemo dodeliti krajnje znakove, ali samo ako su upotpunjeni. Mnogi radovi će dobiti samo ideograme srednjeg stepena transformacije, jer nije svaki rad u potpunosti ispunio svoj potencijal. Na kraju će svaki rad dobiti po tri ideograma – po jedan iz ideološkog, ekonomskog i političkog spektra – što će biti odgovor na pitanje na kojem je nivou društvene borbe taj konkretni rad.

Rad kao tema i „metod”

*Transformatorijum*⁴ omogućava višestruko čitanje potencijala koje prikazuje. Dubinski gledano, iz ovde odabranog materijala, koji svedoči da Rena i Vladan aktivno učestvuju koliko u društveno-političkom toliko i u umetničkom životu, iščitava se kao zajednički imenitelj kategorija „rada”. Čak i kada govore o sopstvenoj umetničkoj praksi, oni koriste reč rad, jer umetnički rad ne vide izolovano od bilo koje druge ljudske delatnosti. Rad i radni uslovi rudara, tekstilnih radnika, migranata, umetnika, kao i prekarnost, fleksibilnost i slični aspekti rada ih zaokupljaju.⁵ Taj politički ali i intimni stav prema radu istovremeno utiče i na njihov način umetničke proizvodnje, tj. na njihov postupak, koji uključuje jednostavne, dostupne materijale, kao i neposredni vizuelni jezik njihovog crteža.

⁴ Jedan od radova čiji su elementi predstavljeni na izložbi je intervencija *Opservacije sa ivice*, koju smo Rena, Vladan i ja zajedno razvili u kompleksu Astronomske opservatorije u Beogradu 2016. godine. Ona je poslužila kao pilot verzija za alatke koje su se istovremeno tretirale i kao umetnost, ali i kao aktivator društveno-političkog diskursa. Raspoređene između paviljona Opservatorije, po parku koji je okružuje, alatke su bile sredstvo da se aktuelna društveno-politička pitanja pretresu sa publikom. Ako smo tada zajedno „opservirali” i testirali potencijale i naboje alatki, na ovoj izložbi, sa iskustvom koje smo u međuvremenu akumulirali, predstavljamo transformaciju kao metod.

⁵ U tom smislu, Rena i Vladan su inicijatori ArtLeaksa (nastao 2011), kao i drugih platformi za povezivanje radnika u kulturi. Videti tekst Corine L. Apostol o njihovom angažovanju na organizovanju radnika u kulturi objavljen u ovoj publikaciji: Corina L. Apostol, „Crtanje, pisanje, protestovanje i sudelovanje u doba beskrajnih mera štednje i onlajn organizovanja” u: *Transformatorijum*, MSUV, Novi Sad, 2021.

Jednostavnim rečima, produkcija Rene i Vladana funkcioniše tako što oni, izloženi različitim društvenim okolnostima, uz pomoć institucije umetnosti,⁶ „tkaju” društvena vlakna na temu rada. Da bi se objasnila umetnička veština delovanja Rene i Vladana i da bi se razumeo njihov umetnički postupak, trebalo bi ga ilustrovati krilaticom *homo faber* (radni, delatni čovek).⁷ Oni su duboko uvereni da se proizvodnjom i korišćenjem oruđa i objekata, istovremeno tretiranih i kao umetnički i kao upotrebni predmeti, može učiniti vidljivom društvena borba vezana za pitanja rada.

Osnovni materijal kojim se Rena i Vladan koriste upravo je tekstil, pored drveta, konopca i kartona. Materijalnost koju ostvaruju je fleksibilnog karaktera; istovremeno je „vezana za ruku” i „vezana za znanje”,⁸ proizvedena tako da može da deluje u različitim društvenim poljima. Ona opstaje u vidu transparentata i zastava od tekstila i objekata od kartona koji su suština materijalnog izložbenog projekta, a koji, po potrebi, mogu poslužiti i kao sredstvo za delovanje izvan izložbenog prostora. I pored toga što manuelna izrada objekata i crteža čini samo jedan deo njihovog umetničkog procesa, a oni se kasnije dalje obrađuju i reprodukuju u novim okolnostima, veza s izvornim manuelnim radom nije prekinuta. To govori koliko su umetnici bliski društvenom tkivu kojem se obraćaju.

Svojim postupcima, Rena i Vladan ne samo da olakšavaju vidljivost samog rada nego i pokreću pitanja vezana za znanje o radu. Na taj način je njihova praksa transformativna u dva pravca: sa jedne strane, društveni poredak transformiše u objekte, a njih – u znanje, sa druge strane. Upravo su ti alati i objekti istovremeno i njihov ulog i opravdanje za učestvovanje u zajednici, bilo da je ona umetnička ili politička, bez obzira na njen geografski položaj.

Uz pomoć natpisa na banerima i objektima, Rena i Vladan ređe daju glas onome što je izvan ideologije odnosno jezika, a češće transformišu ono što već ima govor. Detaljan pogled na sveukupnost ovde izloženih umetničkih intervencija prepoznaje čestu prisutnost veza sa istorijskim umetničkim praksama, kao što su to na primer postupci Krste Hegedušića ili Gordon Matta-Clarka, ili ka kulturnim praksama iz sveta rada, kao što su to umetnička kolonija Željezare Sisak, radnički časopis *Borski kolektiv*, ili izvođenja živih slika. Međutim, pogrešno bi bilo razumeti te relacije kao citate, jer ih Rena i Vladan koriste kao polazište, a da bi u njima artikulisane pozicije i stavove transformisali i prilagodili novim kontekstima. Njihovi alati i objekti su u takvom poretku izvestan materijal za pregovaranje zadanog društvenog problema. Zbog toga što su intervencije nastale i imale funkciju u različitim okruženjima, sa raznolikim pismima i jezicima, letimičan pogled na celinu izložbe ima efekat „Vavilonske kule”. Ipak,

⁶ Institucija umetnosti se ovde misli kao znanje i ustanovljavanje umetničkih tehnika, istorije umetnosti i slično.

⁷ Nije slučajno da se latinska reč tvorac (*faber*) prepoznaje u osnovi reči kao što su *to fabricate* (izraditi) ili *fabric* (tkanina).

⁸ Ova distinkcija je preuzeta iz intervjua Danielle Child povodom njene knjige *Working Aesthetics: Labour, Art and Capitalism*, Bloomsbury, 2019. Intervju je objavljen na: Pierre d'Alancaisez, *Danielle Child: Working Aesthetics*, (audio podcast epizoda). Videti: <http://petitpoi.net/danielle-child-working-aesthetics/>

svim tim jezicima zajednički je prepoznatljiv vizuelni jezik, svesno dizajniran kao pobunjenički, gotovo sarkastični „antidizajn”, u poretku stvari u kojem su 3D digitalna estetika i hiperrealizam praktično totalitet.

Čak i njihovi slogani, „kao najviša kondenzovana forma političkog jezika”,⁹ deluju kriptovano, jer se tokom izrade dogodila transformacija prirodnog poretka stvari,¹⁰ pri čemu je taj svojevrsni inženjering ostvaren kao novi instrument znanja, novi sistem logike.¹¹ Materijalnost oruđa, rekvizita i objekata zato nije ni politička ni nepolitička; u njima se ogledaju taj paradoks i kontradikcija između prirodnog poretka i novopredstavljene logike. Važno je naglasiti da izložena materijalnost nije citatnog karaktera, niti je reprezentacija postojećih objekata iz stvarnosti; ona ima ulogu u realnosti samo pod uslovom da je odabrana kao novi (čitaj: različiti) alat u određenoj društvenoj borbi.

Umesto zaključka

Raznolika i dosledna *transformativna praksa*, ovom izložbom ponuđena publici kao sazajno-estetsko, više nego kao ideološko, političko i ekonomsko iskustvo, ne teži samo tome da pruži vitalnost radu uprkos glasnim borbama koje ga karakterišu u širokom spektru okruženja. Njen osnovni smisao je u ukazivanju na mogućnost preoblikovanja stvarnosti umetničkim sredstvima. Preispitivanje potencijala transformativnosti ovakvoga rada u jeku pandemijske i još veće ekološke krize, kojoj svedočimo, omogućiće nam da Renin i Vladanov „transformatorijum” sagledamo kao šansu za novu kategorizaciju: stare kategorije koje više ne mogu da opstanu biće odbačene, a novi aspekti koje možemo preuzeti i iskoristiti u aktuelnim društvenim borbama biće usvojeni i nadalje korišćeni. Na taj način, transformativna umetnička praksa i upotrebna vrednost umetnosti naglašene u njihovom radu, uspostavljaju kontinuitet sa istorijskim avangardama, nakon što su ga krize XX veka prekinule. Ovde posebno ciljamo na konstruktivizam, čije principe Rena i Vladan usvajaju, pokušavajući da ih unaprede, ne podređujući umetnički rad funkcionalizmu. Ostaje pitanje: da li izložba prikazuje pobedu rada uz pomoć umetnosti? Izloženi višegodišnji zahvati Rene i Vladana svakako su živopisan dokaz o istrajnosti i intenzitetu radničkih i drugih društvenih borbi, te jedinstvenom umetničkom naboju koji su one inspirisale. Od vremena nastanka radova izloženih ovom prilikom, mnogi stari načini su se promenili, ali je važno razumeti da je Renin i Vladanov metod i dalje primenljiv na široki spektar problema i da je, uprkos promenama, zbog svoje prilagodljivosti i kritičke oštrice veoma aktuelan.

⁹ Videti tekst Rene Rädle u ovoj publikaciji: Rena Rädle, „Jezik političke agitacije u 'Crvenoj zimi' i 'Kotrljajućoj učionici'” u: *Transformatorijum*, MSUV, Novi Sad, 2021.

¹⁰ Prvobitno uputstvo za uspostavljanje logičkog poretka stvari pronalazi se u složenom Aristotelovom *Organonu*, koji se sastoji od šest tekstova. Nije slučajno da na grčkom *organon* znači instrument, alatka, organ.

¹¹ Umesto za silogizam, Francis Bacon se zalagao za logiku indukcije i eksperiment kao metod. Videti: Francis Bejkon, *Novi organon*, Službeni glasnik, Beograd, 2009. Knjiga je originalno objavljena 1620.